

Dr Michał Choptiany
Wydział „Artes Liberales”
Uniwersytet Warszawski

Chronologia i kalendarze w kulturze umysłowej Europy Środkowo-Wschodniej (1400-1700): komputystyka, spory o reformę kalendarza, dyskusje na temat chronologii biblijnej i ich rola w życiu społecznym

Głównym celem projektu była rekonstrukcja dyskusji i sporów związanych z koniecznością reformy kalendarza i narodzinami chronologii jako dyscypliny naukowej w okresie obejmującym późne średniowiecze oraz wczesną nowożytność. Badania nie zostały ograniczone do debat pomiędzy uczonymi jednostkami, ale prześledzone zostały ich różnorakie konsekwencje społeczne, począwszy od sposobów przekazywania wiedzy związanej z chronologią na średniowiecznych uniwersytetach i w renesansowych szkołach, a skończywszy na konfliktach społecznych, w ramach których kontrowersji związanych z kalendarzem używano jako pretekstu.

W trakcie badań szczególne miejsce zostało przypisane Europie Środkowo-Wschodniej ze względu na unikatową w owym czasie strukturę etniczną i wyznaniową tego regionu i przenikanie się w jego granicach wpływów zachodniego chrześcijaństwa (od XVI wieku rozbitego na katolicyzm i wyznania protestanckie) i prawosławia oraz kontakty z kulturą żydowską i muzułmańską.

Głównymi bohaterami projektu stali się uczeni działający w różnych zakątkach Europy Środkowej: działający w cysterskim opactwie na Śląsku Konrad z Henrykowa, związany z uniwersytetem w Pradze Jan z Polski, autor wierszowanego podręcznika rachuby kalendarzowej (komputu), profesor Akademii Krakowskiej Jan z Głogowa, czy wreszcie cały szereg uczonych XVI i XVII wieku. Do tych ostatnich należy zaliczyć m.in. Wojciecha Bodzęckiego z Zamościa, Jana Latosza, Stanisława Grzepskiego i Jana Brożka z Krakowa, Bartholomaeusa Scultetusa z Görlitz, Zachariasa Stopiusa z Rygi, Piotra Crügera, Lorenza Eichstaedta i Heinricha Nicolai z Gdańska, Dawida Herlicjusza ze Stargardu Szczecińskiego czy Johannes Micraeliusa ze Szczecina. Każdy z nich reprezentował unikalne podejście do problematyki chronologicznej, ponieważ interesowały ich różne zagadnienia: czasami była to próba wprowadzenia materii związanej z chronologią do nauczania historii (Bodzęcki), czasami owoc badań antykwarycznych związanych z kulturą starożytnego Izraela (Grzepski), ale badania chronologiczne mogły wyrastać też z badań o charakterze astronomicznym (Scultetus, Brożek, Crüger, Eichstaedt) lub wręcz teologicznych (Nicolai, Micraelius). Prowadzone przez tych uczonych badania miały także konsekwencje społeczne: w dynamicznej siatce relacji międzywyznaniowych zarówno abstrakcyjny kalendarz jako narzędzie odmierzania czasu, jak i sposoby ujmowania głębokiej chronologii, którą można odnaleźć w Starym Testamencie, stawały się kośćmi niezgody. Zacharias Stopius stał się jednym z aktorów rozruchów kalendarzowych, które zostały wzniecone w Rydze w latach 80. XVI wieku przez luteranckich mieszczan; Jan Latosz, kiedy jego reforma kalendarza została odrzucona przez katolików, dołączył do obozu prawosławnego pod przywództwem ks. Konstantyna Wasyla Ostrogskiego, zaś Johannes Micraelius stał się uczestnikiem wielkiego sporu na temat wiarygodności Biblii, który ostatecznie doprowadził do sekularyzacji badań nad tekstem Pisma Świętego.

W trakcie projektu, za pośrednictwem studiów szczegółowych i edycji krytycznych rzadko wykorzystywanych materiałów zachowanych w środkowoeuropejskich bibliotekach i archiwach, udokumentowano tę złożoną mozaikę, w której przecinały się światy uczonych i kupców, chrześcijan, Żydów i muzułmanów, gorliwych wyznawców i krytycznych czytelników tradycji.